

szólalást követően hét – nem szabályos – ciklusra tagolódik. Formai szempontból azonban két részre oszlik a versek elrendezettsége: a *Tájfún a Gloszterszigeten* fejezettől kezdődően az addig szabályos, grammatikai kódok szervezte költeményeket vizuális eszközökre építkező alkotások, (tükör)képversek, töredékszövegek, sajátos elrendezettségű versfüzerek, képileg is jelentéssel rendelkező palimpszesztek váltják fel, például a *Tájfún a Gloszterszigeten* egy „szétfűjt”, „szétesett”, több oldalon át variálódó alternatív verskompozíció, címének, motívjának, ajánlásainak is több változata van. A Sziveri János emlékének szentelt palimpszesztben, az *Ez már egy másik Bábel itt...* című hosszúversben a versszakok szabályos, illetve szabálytalan alakzata révén különülnek el a *Bábel*-átírás részei, illetve a lírai én polemizáló versbeszéde. A kötet a vers némaságába, a *Varratszedés* címet viselő fényképbe (Icsu Renáta munkája), lírai látványképbe „fut bele”, hogy a kollázshatást keltő borító hátsó lapján, tehát a köteten kívül ismét szabályos versben szólaljon meg a lírai beszélő. Cím nélküli, vallomás- vagy méginkább számadásvers ez: „aranyozott szavakat körmöltünk épp / ezeryni színbe kódolva érzéseink / az érzelmek feltárukozásában / azt a reményvesztettség / azt a tetten érthetőt, azt a tapinthatót, / amit még otthonról hurcoltunk magunkkal, / mint értékálló portékát”.

Szabó Palócz Attila vajdasági magyar költő, s ezt a hovatartozást költészetének hagyományba

illeszkedése, a regionális örökséggel való diskurzuskészsége sugallja, nem kötetének megjelenési helye. 2011-ig könyvei kizárólag vajdasági kiadók gondozásában láttak napvilágot, majd azt követően – egy eszéki és egy szabadkai kiadás kivételével – Budapesten jelentek meg. A *Varratszedés* kárpátjai társkiadója a megjelenési kör kiszélesedését is jelentheti, de maga a kötet versei továbbra is nagyon erősen kötődnek hozzá és építik tovább az „otthonról hurcolt” versvilágot és hagyományt: az „értékálló portékát”.

Első verseskötete, a *Résnyire nyitva* huszonöt éve jelent meg Újvidéken. Az 1998-ban *Triumf*(f) *virátus* címen napvilágot látott prózakötete, illetve 2004-es, drámai műfajokat tartalmazó *Falanszter* című könyve kivételével pályafutásának nagyobb részében a verseskötetek, a verses műfajok dominálnak, s csak 2013-tól tolódott el ez a hangsúly a próza, azon belül a regény felé. De ha valaki ismeri és olvasta e műveit, akkor tudja, hogy ezek sem a szó klasszikus értelmében vett prózaregények. Huszonöt évvel ezelőtt olvastam a *Résnyire nyitva* verseit és a róla szóló – kissé fanyalgó – kritikákat is. A két és fél évtized könyvtermését is ismerem, nagy részüket olvastam. A *Varratszedés*ről gondolkodva feltűnt Szabó Palócz Attila írói/költő hangjának „egyenletessége”: hogy lírai énje még huszonöt év alatt sem távolodott el oly mértékben önmagától, hogy a *Résnyire nyitva* és a *Varratszedés* között ne lenne felismerhető „átbeszélés”.

BUDA ATTILA

Monostori Imre: Szekfű Gyula a változó időkben

Pro Pannónia, 2017

Szekfű Gyula a magyar szellemi élet azon, ritkább képviselői közé tartozott, akinek hatása túlterjedt saját szakterületén; történészként és művelődéspolitikusként egyaránt megérintette, polarizálta olvasóit: szakmabelieket és szakmán túliakat egyaránt. Ennek fő oka azokban az általános érdeklődést kiváltó témákban található, amelyekkel foglalkozott: nemzeti önismeret és -értékelés (mi a magyar), rendiség, Habsburgok, modernizáció, vallás-szabadság, kismagyar és nagymagyar „út”, nemesi szabadságharc, felvilágosodás, kiegyezés, liberalizmus és társadalmi fejlődés, faji kérdés, nemzeti közösségtudat. A felsoroltak, miközben a szakmai

párbeszéd tárgyai, az értelmiségi nagyközönség körében szintén állandó érdeklődést váltanak ki. Ráadásul Szekfű életútjának legfőbb változásában – bécsi levéltárosságában, fővárosi egyetemi tanárságában, moszkvai nagykövetségében – (fel)vállalta a történelem menetének megváltozását, miközben autonóm felfogását megtartotta és/vagy hozzáidomította ezekhez a változásokhoz. Ezzel életműve és életútja már önmagában is alkalmas arra, hogy az utókor számára, saját értékein túl, önvizsgálat tárgyává is válhasson. Reflektálás nélkül nincs megértés; Monostori Imre könyvének egyik nagy erénye, hogy Szekfű Gyula műveinek kritikai

visszhangján túl azzal is szembesülhet az olvasó, milyen kihívások érték a 20. század elejétől az ötvenesek közepéig, majd szinte napjainkig a hazai értelmiséget, mi következett *azután*, s a kihívásokra ki milyen válaszokat adott, vagy milyeneket adhatott volna.

Monostori Imre kötete választott célkitűzését – Szekfű Gyula történetírói eszményeinek, valamint a művei által kiváltott visszhangnak számbavételét – hat nagyobb részben, tizenöt fejezetben és egy utóhangban tárgyalja; munkája egészében tükrözi és hozzájárul a 20. század eszmetörténetének egyik fontos fejezetéhez. Nem ez az első ilyen típusú munkája, 1989-ben Németh László *Tanú*-korszakának, majd 2003-ban az egész életműnek recepciótörténeti áttekintését írta meg, s bizonyos mértékben módszertanilag az 1998-as Kónya Lajos-monográfiát is az előzmények közé lehet sorolni. Mindenesetre, ahogy a szerző le is szögezi, Szekfű-kutatásaihoz erős inspirációt kapott a Németh Lászlóval kapcsolatos, előbb említett munkák során.

A szerző lovagias Szekfű Gyulával szemben. Körültekintően végiggondolja műveit, gondolatait, azok változását, erényeit és hiányosságait, visszhangjukat életében és halála után. Felfogásából először is ki kell emelni a megértésre törekvést, amelyet a kritikai hang jelenléte kísér. Sem egyik, sem másik nem részrehajló – noha a szellemi rokonszenv soha nem kétséges –, s egy-egy kérdés tárgyalásakor ahogy Szekfűtől, úgy Németh Lászlótól vagy Bibó Istvántól, mint szakmán túli, többször idézett referenciapontoktól, távolságot tud tartani. Ha szükségesnek érzi, egyfelől helyesbíti, értelmezi a recepció bizonyos megállapításait, például a Szekfűre ragasztott Habsburg-pártiságot, antiszemitizmust, másfelől néven nevezi például az életpálya elején a német és orosz hatalomtól való távolság igényét, illetve az életpálya végén megmutatózó, egyébként már korábban is meglévő birodalmi szimpátiát, ami megkönnyítette Szekfű számára az 1945 utáni (geo)politikai helyzet elfogadását. Látható tehát a történetíró mellett a véleményformáló és a realpolitikus is. Ugyanígy sorra veszi és árnyaltan tárgyalja az 1945 utáni vádak is, helyes összefüggésbe helyezve Szekfű korábbi történelmi és történelempolitikai megállapításait. Elvlasztja a szakíró gondolatait azok érvényesülésétől. Rámutat ugyanakkor arra a – szubjektumot soha kizárni nem tudó – felfogásra, mondhatni, szerepre, amely szerint Szekfű saját elképzeléseit, koncepcióját látta a magyar történelem menetében, úgy alakítva – de természetesen nem hamisítva – a következtetéseit, hogy a láttatott kép belesimuljon előzetes

elképzeléseibe, ideáiba. Kiemelve, megerősítve mindazt, ami alátámasztotta meggyőződését, mellesze, elhagyva a cáfolót vagy az érdektelennek gondoltat. Leszögezi, hogy Szekfű Gyulának bizonyos társadalmi problémákra nem volt javaslata, megoldási elképzelése, legfeljebb a hit/erkölcs önmagában képlékeny és bizonytalan parancsait említette követendőnek. Ebből következett, hogy ideái mögött csupán „jóhiszemű naivitást” őrzött, amelynek a felszólító ereje soha nem tudott politikailag érvényesülni.

A liberalizmus – amely a reformkor eleje óta jelen volt a magyar politikai elképzelések között – értelmezése, tartalma, megjelenése érzékeny pont volt – és ma is az – az első világháború utáni Magyarországon a világháborús vereség, a forradalmak, az önállósá lett ország, adminisztráció és Trianon árnyékában. A szerző azonban meg tudja őrizni távolságtartását, tárgyilagosságát, egyben beleérző pozícióját is. Egyfelől megjegyzi: „A problémáról (liberalizmus) nemcsak eszmetörténeti, hanem *szociológiai* megközelítéssel is beszélnie kellett volna Szekfűnek. De ő ezekkel az elemzésekkel rendre adós maradt.” Másfelől viszont leszögezi, hogy abban a megállapításban, amely szerint a *Három nemzedékben* tárgyalt generációk nem tudtak élni a megszületett lehetőségekkel: „komoly igazság lapang”. S megállapítja azt is, hogy az *Ötödik könyvben* súlyos kritika olvasható a neobarokk világgal szemben. Szekfű Gyula liberalizmuskritikája önállóan alakult ki, majd belesimult a Bethlen-korszak ezzel kapcsolatos felfogásába. Központi eleme a kiegyezés utáni fejlődés minősítése volt; vajon az 1867 utáni évekre a liberális túlsúly, avagy éppen annak a hiánya volt jellemző. A harmincas évek közepétől, nyilvánvalóan nem függetlenül az európai történelem változásától, új szempontként erősödött meg benne a hanyatlás egyik okaként a „szellemi értékeitől kiüresített” liberalizmus – miközben a 19. század utolsó évtizedeiben a magyar társadalomban több politikai irányzat is érvényesült.

A történetírói alapeszmények körüljárása után az életmű egymás után megjelent köteteinek elemzése és értékelése, valamint a hozzájuk tartozó recepciótörténet olvasható. A befogástörténeti fejezetek igen széles körű forrásfeltárással rendelkeznek, az egymásnak is válaszoló, az egyes művek tárgyalásának, következtetéseinek fényében változó személyes viszonyulások nyomán követése egyfelől érdekesítő – más esetekben viszont eléggé fárasztó sorban olvasni az ítéletmondók értelmezéseit. Ebből a módszerből következik, hogy mind az egyes művek, mind a kritikusok, illetve az ismertető a kötet több pontján is előtűnnek, más és más

vonatkozásban. Az egyes Szekfű-művekről e kötet segítségével kialakítható kép tehát dinamikus, az egymástól némiképp vagy nagyon is eltérő időszakok visszhangjának megfelelően; nemcsak a történetíró alakja, hanem a művei által kiváltott gondolatok is változtak az idő múlásával.

Ami a felhasználást, hivatkozott irodalmat illeti, a szerző nemcsak a magától értetődő, Szekfű Gyula által írt munkákat, valamint a rájuk vonatkozó recepciót tekintette át, hanem igen bőségesen felhasználta a kapcsolódó műveket is. Bevonja az idegen nyelvű Szekfű-(szak)irodalmat is, mintegy nemzetközi kontextusba helyezve munkásságát, sőt a nyomtatott források mellett bőven merített kéziratokból is, legfőképp Szekfű Gyula levelezéséből. Utóbbiak sokszor személyes hangja, a nyilvánosságot kikerülő vallomások nagy erény, új szint, néha oldottságot hoz a recepciótörténet sokszor lehangoló metódusába. Emellett a szerző nemcsak Szekfű és vitapartnereinek, inspiráló és példaadó szerzőinek – például Anatole France-nak – a szövegeihez ad lábjegyzeteket, hanem általában a tárgyalta politikai, szellemi fogalmakhoz is – többek között a liberalizmushoz vagy a történelmi fordulókhoz. Mindebből következik, hogy igen fontos, részben a főszöveget alátámasztó, részben azt továbbfolytató, igen gazdag hivatkozási anyag található a kötetben, a vonal alatti részek tulajdonképpen egy kiegészítő, néhol pedig önálló részét adják annak.

Ki kell emelni a szerző pontos és árnyalt fogalmazásra törekvő stílusát, amely, főleg az utóbbi miatt, néha sokszoros tagmondatokból álló, közbevetésekkel és zárójelök közötti kiegészítésekkel, pontosításokkal rendelkező megállapításokkal jár – de megéri a figyelem koncentrációja, mert összefüggésekre világít rá, következtetéseket, érveléseket erősít.

Szekfű Gyula világképének 1945 előtt három meghatározó eleme volt: a katolicizmus, Széchenyi István eszméi és példája, valamint a „szellemi értékeitől kiüresített” liberalizmus bírálata. Ezek együtt is haladtak, és a maguk módján opponálták is koruk uralkodó eszméit. Szekfű kereszténységét például ellenpontozta–erősítette Anatole France szkepticizmusa, liberalizmusbírálata pedig főként a francia eredetű politikai irányzatra vonatkozott. Ezen a ponton érdemes elgondolkozni azon, hogy vajon e felfogás mennyiben volt ellenhatása az első világháború előtti évtizedek Párizs-járásának, a teljesületlen nemzeti vonzalomnak, illetve az első világháborús Franciaország területén rekedt magyar állampolgárokkal szembeni viselkedésnek – lásd Kuncz Aladár *A fekete kolostor* című művét –, nem beszélve a trianoni határok egyik okozójává tett

francia ellenszenvnek; vagy ezek éppen, ahogy Szekfű felfogása is ezen a téren, a korábbi kapcsolatok kétoldalú lazulását mutatták. A szerző egyébként mindhárom összetevőt változásaiban ábrázolja, az elsőről például megjegyzi: „A magyar köztörténeti állapotok súlyosbodásával Szekfűnek a keresztény értékvilágról vallott nézetei és ítéletei is komorodtak.” Monostori Imre körültekintő, a húszas évek elejétől a negyvenesek elejéig tartó időszaknak a kereszténységre vonatkozó megállapításait egyszerre számvető, amellettt értékelő szemlélete, amely mind Szekfű Gyula munkásságát, mind (a kötet későbbi fejezeteiben) a vele foglalkozó recepciót is mérlegre teszi, a jelenből olvasva néha zavarbaejtő folyamatosságot, változatlanságot, visszatérést is érzékeltet. Szekfű például a negyvenes évek elején szélesebb olvasóközönségnek szánt írásai-ban többször említette a természetjogot, amely elsőbbséget élvezett felfogásában a mindenkori állam által szolgáltatható joggal szemben, erről legegységesebben a Népszava 1941-es karácsonyi számában írt; s nem lehet azt mondani, hogy a világ fejlődése azóta egyértelműen akkori megállapításai ellen haladt volna. Másfelől Szekfű magyarázatot keresett arra is, mi lehet az oka az elvek és a nyomokban kibontakozó gyakorlat eltéréseinek. Evvel kapcsolatos ítéletét, kritikai hangját, párosulva a nemzetnevelői szándékkal, elsősorban a (liberális) demokráciának címezte, de a mai olvasó végiggondolhatja, vajon melyik politikai idea, elképzelés volt képes hatalomra jutva lényegesebb engedmények nélkül megvalósítani a választásokon győztes programját.

Napjainkra már nemcsak az 1945 előtti éveknek, de az azt követőknek is, a front elvonulását kísérő félelmeknek, illúzióknak és a pontosan tudott (politikai) (párt)érdekeknek is nagy irodalmuk van. A történelem mindenkori kétarcúsága megmutatkozott Szekfű Gyula ekkori helyzetében is: egyfelől eltűnt az a szellemi – politikai-társadalmi – burok, amely védelmet biztosított számára, másfelől éppen mint a hivatalos értelmiségi elit prominens tagja, szükségessé vált jelenléte, csatlakozása az első pillanattól hatalomra törő Magyar Kommunista Párt számára. Minden, korábban hozzá hasonló pozíciót betöltött, hatalomközeli értelmiségi számára az volt ekkor a kérdés, meg akarja-e őrizni addigi helyzetét, pontosabban: milyen árat hajlandó fizetni azért. Monostori Imre részletesen bemutatja Szekfű elhatározásának okait, körülményeit s reálpolitikai döntését. A kötetnek, talán a közelsége miatt is, ezek az oldalai a legérdekesebbek, 1945-től a történész haláláig. Talán azért is, mert maga a belpolitika került olyan szélsőséges viszonyok közé,

amilyenre a modern Magyarország történetében nem volt előtte példa, s amely még nincs elég meszsze ahhoz, hogy a jelenkor olvasói valamilyen személyes mozzanatot ne őriznének belőle.

Szekfű Gyula munkásságának az idő változásában vizsgált visszhangja tanulságos olvasmány. Várjuk Monostori Imre „sorozatzáró” kötetét Bibó Istvánról.

BERETI GÁBOR (1948) Miskolc

BERETI GÁBOR

André Ferenc: Szótagadó

Jelenkor, 2018

Az elmúlt években megjelent pályakezdő költők közül *André Ferenc* (1992) *Szótagadó* című, négy ciklust tartalmazó, szabad versektől áradó kötete a maga közel 150 oldalnyi belvilágával az elsőkönyvesek körében bő terjedelműnek számít. Ezért említem meg mindjárt ismertetőm elején, hogy könyve esztétikai értéke akkor sem csorbult volna, ha az Erdélyben élő lírikus kötete negyedik, *aki másnak verset ás* című, slam-limerickekre hajazó fejezetét elhagyta volna. Ugyanakkor a *Szótagadó* első három ciklusa (*avartűz, villanyoltás, vérepek*) a második modernitás poétikai világát egy, a maga módján nyelvileg egyénien megjelenítő, a szavak szófestő erejével mintegy látványként is elének tárnai képes sokoldalú költőt mutat.

André Ferenc költői kvalitását a különböző stílusirányzatokkal, izmusokkal, például a szürrealizmussal, az expresszionizmussal, de még a dadaizmussal is kacérkodó nyelvi megoldásai hitelesítik. Olvasóit főleg az örömszerző nyelvi finomságok, a szokatlan megoldások verseléses technikai alkalmazásával győzi meg, hiszen egyértelmű, hogy elsősorban ezekkel emeli szövegeit a már-már klasszikus értelemben vett szépség színvonalán előadott líraiság magasába. Néhány példával illusztrálva: „mint / mellkas és késhegy közé / feszített hideg csend”; „öregasszonyok énekelnek / az út mellett és közben / annyira hasonlítanak a fákra, hogy / levelek hullnak fogaik közül”; „és foszfort tuszkol / az orrüregembe, hadd szikrázzon / a tüsszögésem”. André Ferencet a fiatal alkotóknak ahhoz, a magyar lírát a poézis szépségével megújítani kész áramlatához sorolhatjuk, amely a kor igazságait, de úgy is mondhatnám, hogy posztmodern, mediális tanulságait a fikció auralakító szituációin keresztül kísérel megfogalmazni.

Kötetét az irodalmi beszéd változatossága jellemzi. Számos példát találunk a szövegszerűség

egyszerűsített (depoetizált) mondatfűzés használatára (*távolodó, gyerekdizájn, sintér, menekülés škodával*), a történetmondó (*illesztések, vakondtúrás, vaníliafagyi*), az ütemhangsúlyos, időmértékes (*jégnyelv, privát karácsony, undorfin*), a humorral átszótt, tisztelgő (*eöres wándor*) vagy a sci-fi-re hajazó (*fagyáspont, úszótanfolyam halaknak*) stb. versváltozatok alkalmazására. André Ferenc aktív slammer, zenész és dalköltő, talán ezért, hogy fülünkben időnként még a beatirodalom felhangjai is visszacsengenek. Ugyanakkor a kötet a sokféle megszólalásmód ellenére sem kelti a nyelvi heterogenitás benyomását, mi több, nyelvhasználatában – s ezt minden bizonnyal a szimbolizmus új útjait kereső kísérleteinek köszönheti – stiláris összefogottságot mutat.

Verseinek többsége bővelkedik metaforákban, metonímiákban. Gazdagon áradó szóalkotása („csontszivacs”, „szélhologram”, „indulatmágnés”), innovatív mondatszerkesztése rendre felértékeli szövegeinek szimbolikus töltetét. Ezt érezzük például a *fidget spinner* című hosszúvers olvasása során, amely a kötet egyik kiemelkedő munkája, mert benne a vers hangja a közéletiség erejével szólal meg. A vers egy várost, a város elhagyását idézi elének, amely a maga megformáltságában nem csupán a nyelviség felhőjén lebegtetni olvasóját, de az újszimbolizmus technikájával visszautal az őt eredeztető valóságra is. „megálltunk levegőt venni a város / határánál és megköszöntük / hogy darazsak nyelvén is kiírták / a nevét”, olvassuk, s lehetetlen nem észrevennünk, hogy a választékos beszéd itt a határon túli területek egyik gyakorta felmerülő problémájára, a szabad nyelvhasználat kérdésére utal. Ahogy pár bekezdés múltán pedig az én kiszolgáltatottságára, avagy a nemzeti közösségek közötti egyenlőtlenségi viszonyokra vet fényt: „és akkor majd jönnek és befújnak / mindenféle ha-